

BOOK REVIEW

Τίτλος: *Μετασχηματίζοντας την ανώτατη εκπαίδευση: Η εκδημοκρατικοποίηση του Πανεπιστημίου και τα όριά της.*

Συγγραφέας: Γιώργος Σταμέλος

Σελίδες: 127

Έτος έκδοσης: 2020

Εκδόσεις: Εκδόσεις Δικτύου HepNet

Διεύρυνση και Ανισότητες στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Σχέσεις και ανασχές

Βιβλιοπαρουσίαση του «Μετασχηματίζοντας την ανώτατη εκπαίδευση: Η εκδημοκρατικοποίηση του Πανεπιστημίου και τα όριά της», του Γιώργου Σταμέλου (Πάτρα: Εκδόσεις Δικτύου HepNet, 2020)

Expansion and Inequalities in Higher Education

Review of the Book "Transforming Higher Education. The democratization of the University and its limits" (Giorgos Stamelos, Patras: HepNet Publ., 2020).

των *Νίκου Παπαδάκη*
Καθηγητή και Διευθυντή του Κέντρου Πολιτικής Έρευνας και Τεκμηρίωσης (ΚΕΠΕΤ),
Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου Κρήτης

& *Στέλιου Τζαγκαράκη*,
Διδάσκοντας και Μετα-διδασκτορικού Ερευνητή του ΚΕΠΕΤ του Τμήματος Πολιτικής
Επιστήμης του Πανεπιστημίου Κρήτης

Το Πανεπιστήμιο ως θεσμός είναι ίσως ένας από τους παλαιότερους θεσμούς της Ευρωπαϊκής και της παγκόσμιας ιστορίας. «Τα πρώτα “πανεπιστημιακά ιδρύματα” ξεκινώντας ιστορικά από τα «σχολεία των πόλεων» και την μετέπειτα κάπως διαφορετική εκδοχή τους με την επωνυμία «studia generalia» -τα οποία για πολλούς μελετητές θεωρούνται ως τα πρώτα πανεπιστήμια της Ευρώπης- έφτασαν εξελικτικά στα universitas (Πανεπιστήμια) (βλ. αναλυτικά Ράσσης 2004)» (Πυργιωτάκης και Παπαδάκης 2015-2016: 35-36). Συγχρόνως, το Πανεπιστήμιο είναι αναντίλεκτα ένα ιστορικό υποκείμενο (και με όρους σφαίρωσης εντός ενός «ουσιώδους ιστορικού δικτύου-πλέγματος», βλ. Tucker 2018: 206), και ως τέτοιο μεταβάλλει περιεχόμενο στη διαχρονία (βλ. Πυργιωτάκης 2020: 378). Με βάση και το ευρύτερο συγκείμενο ενίοτε υπόκειται σε μείζονες μετασχηματισμούς.

Το βιβλίο του διαπρεπούς Καθηγητή Γιώργου Σταμέλου με τίτλο «*Μετασχηματίζοντας την ανώτατη εκπαίδευση: Η εκδημοκρατικοποίηση του Πανεπιστημίου και τα όριά της*» διερευνά συγκροτησιακές συνιστώσες ενός τέτοιου εξελικτικού μετασχηματισμού.

Το ανά χείρας Βιβλίο καταδεικνύει καταρχάς ότι παρότι η διαδικασία της εκδημοκρατικοποίησης (την οποία προσδιορίζει εξ αρχής ως μια κατεξοχήν πολιτική έννοια) είναι ένα ζήτημα ιδιαίτερος διερευνημένο στη διεθνή βιβλιογραφία, στην Ελλάδα έχει μελετηθεί κυρίως αποσπασματικά. Τούτων δοθέντων, εστιάζει σε περιπτώσεις χωρών όπως η Γαλλία, ο Καναδάς, το Βέλγιο κ.ά προσπαθώντας αφενός να τις συγκρίνει με την περίπτωση της Ελλάδας και αφετέρου να εξετάσει διεξοδικά τις θεωρητικές προσεγγίσεις και τα αποτελέσματα αντίστοιχων ερευνών αναφορικά με το φαινόμενο της εκδημοκρατικοποίησης της εκπαίδευσης διεθνώς, ώστε να αποτυπώσει τις κύριες τάσεις που ενυπάρχουν και τις προκλήσεις που αυτές θέτουν ως προς σημαίνοντα ζητήματα, όπως εκείνο της ανισότητας. Οι ανισότητες στην εποχή μας, των back-to-back κρίσεων, της 4^{ης} Βιομηχανικής Επανάστασης και των τεκτονικών μετασχηματισμών στην οικονομία και την αγορά εργασίας (που δείχνουν να εκβάλλουν σε μια ανακατασκευή της ηθικής της εργασίας, όπως και σε μια ορατή απομείωση της κοινωνικής δυναμικής της Ανώτατης Εκπαίδευσης βλ. Παπαδάκης κ.ά. 2021: 324 και 329), διερευνώνται ποιοτικά και ποσοτικά και συναρτώνται εκτατικά με την αυξημένη επισφάλεια και κοινωνική ευπάθεια (Papadakis et al 2021: 45 & 48, Standing 2014, Σπυριδάκης 2018).

Ένα βασικό ερευνητικό ερώτημα το οποίο θέτει ο συγγραφέας, ακολουθώντας τις θεωρητικές προσεγγίσεις σημαντικών μελετητών όπως ο Merle, είναι αν η μαζικοποίηση της εκπαίδευσης συνεπάγεται την εκδημοκρατικοποίησή της. Όπως ανέδειξαν οι Bourdieu & Passeron η μαζικοποίηση της εκπαίδευσης δε συνδέεται απαραίτητα με τον εκδημοκρατισμό (με την έννοια της ουσιαστικής συμμετοχής και της άμβλυνσης των ανισοτήτων), αλλά συχνά διατηρεί ή και αναπαράγει τις υφιστάμενες κοινωνικο-οικονομικές και πολιτισμικές ανισότητες (Bourdieu & Passeron 1996). Όπως επισημαίνει ο συγγραφέας, άλλοι μελετητές μπορεί να απέδειξαν ότι οι ανισότητες μειώθηκαν σε κάποιες περιπτώσεις με τη διαδικασία της εκδημοκρατικοποίησης, όμως διαπίστωσαν ότι αυτές αναπροσαρμόζονται και συνεχίζουν να σχετίζονται με τις ατομικές ή οικογενειακές επιλογές και συνακόλουθους επικαθορισμούς. Ο Γιώργος Σταμέλος αναλύοντας τις διαφορετικές προσεγγίσεις ως προς την επίδραση του εκδημοκρατισμού στην αντιμετώπιση των ανισοτήτων δίνει το στίγμα των ανησυχιών των μελετητών ως προς την εξεύρεση συγκεκριμένων γενικών τάσεων, αλλά ταυτόχρονα αναδεικνύει τις σημαντικές αποκλίσεις ανάμεσά τους. Για παράδειγμα, τονίζει τις διαφορές ανάμεσα στις προσεγγίσεις που εστιάζουν στα ζητήματα διαφοράς και εκείνες που αναδεικνύουν ως ύψιστης σημασίας τα ζητήματα εμπειρίας, οι οποίες προσδοκούν την υπέρβαση του ντετερμινιστικού υποβάθρου που χαρακτηρίζει τις πρώτες. Ταυτόχρονα, αναδεικνύει τη σημασία των προσεγγίσεων που εστιάζουν στην οργάνωση των εκπαιδευτικών συστημάτων ως βασική παράμετρο μείωσης των ανισοτήτων (όχι εξάλειψης όμως), αλλά με διαφορετικά αποτελέσματα ανά περίπτωση, τα οποία συναρτώνται με διαφοροποιήσεις στο εκάστοτε καθεστώς ευημερίας (βλ. αναλυτικά Παπαδάκης 2018: 7 και Τζαγκαράκης & Παπαδάκης 2021).

Ο συγγραφέας δεν αρκείται απλά στην παράθεση των προσεγγίσεων, αλλά προσφέρει μια ουσιαστική ανάλυση για τη διαφοροποίηση της ελληνικής περίπτωσης, η οποία εστίασε στην αύξηση των μαθητικών ροών και στην ταυτόχρονη μείωση του ελέγχου των αποκτημένων γνώσεων. Παρά τον θετικό αντίκτυπο της αύξησης της πρόσβασης στην εκπαίδευση, όπως επισημαίνει ο συγγραφέας ο λειτουργικός αναλφαβητισμός παρέμεινε σε κάποια (αξιοσημείωτη) έκταση. Εδώ αναδεικνύεται λοιπόν η αντινομία της προσπάθειας εκδημοκρατικοποίησης, η οποία παρά την αύξηση της πρόσβασης, υπολείπεται ως προς την ποιότητα και αναπαράγει υφιστάμενες, ενίοτε και δομικές παθογένειες.

Από την ανάλυση των διαφορετικών ερευνών σε διεθνές επίπεδο, ο συγγραφέας αναδεικνύει ένα σημαντικό αντιστικτικό δίπολο, που συχνά δεν γίνεται ιδιαίτερος

αντιληπτό. Αυτό δεν είναι άλλο από τη διάκριση μεταξύ διαφορών και ανισοτήτων, όπου οι πρώτες αναφέρονται στις ατομικές ιδιαιτερότητες και οι δεύτερες στην κατασκευή μιας κοινωνικής ιεραρχίας σύγκρισης. Στο πλαίσιο αυτό, τίθεται η πρόκληση της παράλληλης επίτευξης της διεύρυνσης και της διαφοροποίησης, γεγονός όμως που δεν φαίνεται να επιβεβαιώνεται πάντα, με συνέπεια να μειώνεται η συμπεριληπτικότητα (inclusivity) και η ισοτιμία. Άλλωστε, τα στοιχεία σε χώρες όπως η Γαλλία, αναδεικνύουν ότι παρά την εκδημοκρατικοποίηση της απόκτησης απολυτηρίου λυκείου και την μαζικοποίηση της πρόσβασης στην Ανώτατη Εκπαίδευση, οι ανισότητες δεν φαίνεται να μειώθηκαν αντιστοίχως. Ταυτόχρονα, αναδεικνύεται ότι η ισότιμη πρόσβαση στην εκπαίδευση δε διασφαλίζει απαραίτητα την πρόσβαση σε καλύτερες θέσεις εργασίας, γεγονός που εξαρτάται και από τη δομή του εκπαιδευτικού συστήματος αλλά και τους όρους συγκρότησης και τις μείζονες παραμέτρους της ίδιας της αγοράς εργασίας (βλ. και Παπαδάκης κ.ά. 2021), όπως προκύπτει από τη σύγκριση του γαλλικού και του γερμανικού συστήματος, στην οποία προβαίνει ο συγγραφέας.

Ο Γιώργος Σταμέλος προβαίνει και σε μια ακόμα ανάλυση, που μάλλον απουσιάζει από την ελληνική βιβλιογραφία. Απολύτως τεκμηριωμένα, με ανάλυση στοιχείων από έρευνες σε διάφορες χώρες, κατηγοριοποιεί τα προβλήματα αποτύπωσης και καταγραφής δεδομένων που σχετίζονται με την εκδημοκρατικοποίηση εστιάζοντας α) στις δυσκολίες κατηγοριοποίησης των επαγγελματιών λόγω των συνεχών μετασχηματισμών που υφίστανται αλλά και της ασάφειας που σε κάποιες φορές τα διακρίνει, β) στον ορισμό του κηδεμόνα λόγω των κοινωνικών ανακατατάξεων και μετασχηματισμών, γ) στον συχνά απλουστευτικό χαρακτήρα της συγκριτικής προσέγγισης (ως προς τον tertium comparationis), που μπορεί να αφήνει κενά στη μελέτη ή ακόμα και να οδηγεί σε αναγωγιστικά ή και εσφαλμένα συμπεράσματα, δ) στις δυσκολίες επίτευξης της συστηματικότητας της συλλογής δεδομένων από σχολικές μονάδες και ε) στις δυσκολίες αποτύπωσης της εκπαιδευτικής πορείας ενός θεσμού, οι διαδικασίες του οποίου γενικότερα ή για την εισαγωγή σε αυτόν μπορεί να αλλάζουν διαρκώς, μετασχηματίζοντας τα ίδια τα χαρακτηριστικά του.

Σε παραδείγματα δυτικών χωρών, τα οποία αναλύονται στο βιβλίο, φαίνεται να είναι ευδιάκριτη η φιλοσοφική και θεωρητική παράδοση που σχετίζεται με τα ανθρώπινα και κοινωνικά δικαιώματα και τον ρόλο του Κράτους Πρόνοιας ως απαραίτητων προκειμένων για τη μείωση-άμβλυνση των ανισοτήτων και φυσικά ως κύριων παραμέτρων που επηρέασαν το εκπαιδευτικό σύστημα εν συνόλω. Η Ελλάδα,

όπως αναδεικνύει εύγλωττα και τεκμηριωμένα ο συγγραφέας, αποτελεί μια πολύ διαφορετική περίπτωση, καθώς φαίνεται να λείπει (σε ικανό βαθμό) αυτό το φιλοσοφικό και θεωρητικό υπόβαθρο, ενώ χαρακτηρίζεται από διαφορές στην πολιτική, κοινωνική και οικονομική ιστορία. Είναι χαρακτηριστική λοιπόν η φράση που χρησιμοποιείται στο κείμενο για να περιγράψει την αντίθεση της Ελλάδας με κάποιες άλλες δυτικές χώρες: «πολιτειακή εκκρεμότητα», η οποία συντηρεί την διαίρεση και αυτή με τη σειρά της, χαρακτηρίζει (κατά το συγγραφέα) την εξέλιξη των θεσμών, εκβάλλοντας σε μια μορφή επίμονης θεσμικής ατροφίας εντός ενός limbo state (βλ. και Χατζής 2014), επηρεάζοντας συνακόλουθα αρνητικά τα αποτελέσματά σε επίπεδο παραγωγής έργου και παραγωγής γνώσης περί της λειτουργίας των θεσμών και των δρώντων τους.

Το ασταθές αυτό πλαίσιο διαπερνά και την προσπάθεια κατασκευής της κοινωνικής νομιμότητας-νομιμοποίησης του ελληνικού Πανεπιστημίου, σε σημείο που (όπως τεκμηριώνει με σαφήνεια ο συγγραφέας) αυτή διακρίνεται σε κανονιστική και πραγματιστική, με τρόπο που απονευρώνει κατά περίπτωση την διεθνή παράδοση της κανονιστικής δέσμευσης του Πανεπιστημίου από την κοινωνία (βλ. Ψυχοπαίδης 1995: 54). Πιο συγκεκριμένα: κατά τον συγγραφέα, η πρώτη αναφέρεται στην πρόσληψη του Πανεπιστημίου από τους πολίτες ως σύμβολο της ελευθερίας και η δεύτερη στην πρακτική αξία του πανεπιστημιακού πτυχίου ως μέσου κοινωνικής και επαγγελματικής ανόδου (κοινωνικής κινητικότητας). Το γεγονός ότι πριν την Μεταπολίτευση, η πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση ήταν περιορισμένη και χαρακτηριζόταν από πολιτικές διακρίσεις, έφερε στο προσκήνιο το αίτημα για αύξησή της με παράλληλη εκδημοκρατικοποίηση του Πανεπιστημίου, καθώς αυτό νοηματοδοτήθηκε ως ο νομιμοποιημένος «υπερασπιστής» της Κοινωνίας. Άλλωστε η έναρξη της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας συνοδεύτηκε με σειρά μεταρρυθμιστικών εγχειρημάτων στο πεδίο της Ανώτατης Εκπαίδευσης (βλ. Παπαδάκης 2004, Πυργιωτάκης & Παπαδάκης 2003: 19-48, Παπαδάκης 2004β: 583- 623, Παπαδάκης & Ζιρπιάδου 2004: 19- 48) για να φτάσουμε στο 1982 και στην οριστικοποίηση της προσπάθειας για μεταρρύθμιση της Ανώτατης Εκπαίδευσης, η οποία συμπεριέλαβε την επέκταση και αναδιοργάνωση των Πανεπιστημίων. Συγχρόνως όμως, η «ελληνική ιδιαιτερότητα» διαμορφώνεται, όπως επισημαίνει ο συγγραφέας, από το γεγονός ότι η εκδημοκρατικοποίηση σήμαινε τη διευρυμένη πρόσβαση, η οποία όχι σπάνια συνοδεύονταν από το αίτημα σύνδεσης με την αγορά εργασίας κυρίως στη βάση των πελατειακών σχέσεων και δικτύων και της ένταξης στον δημόσιο τομέα και όχι σε μια αγορά εργασίας που θα δίνει έμφαση στην

καινοτομία και στην, ανεξάρτητη από το κράτος, επιχειρηματικότητα. Προφανώς, αυτή η διαδικασία οδήγησε στην ενσωμάτωση μέχρι πρότινος αποκλεισμένων ομάδων, όμως έλαβε έναν θραυσματικό χαρακτήρα.

Ταυτόχρονα, ο συγγραφέας αναδεικνύει και αποδεικνύει με εμπειριστατωμένο και αναλυτικό τρόπο, αξιοποιώντας στοιχεία από τη διεθνή εμπειρία, ότι η έννοια της εκδημοκρατικοποίησης συνδέεται αφενός με την εμπέδωση και διάχυση της εκπαίδευσης και αφετέρου με έναν προγραμματικό πολιτικό λόγο που στοχεύει στη μείωση των (κοινωνικών, οικονομικών, εθνο-πολιτισμικών, γεωγραφικών και διαφυλικών) ανισοτήτων στην εκπαίδευση. Βέβαια, επισημαίνεται εκ νέου ότι η διεύρυνση της εκπαίδευσης δε σημαίνει απαραίτητα τη μείωση των ανισοτήτων σε γενικότερο πλαίσιο, καθώς παρατηρούνται φαινόμενα, όπως στην περίπτωση της Γαλλίας, αύξησης των ανισοτήτων μεταξύ των κατόχων απολυτηρίου λυκείου και των αποφοίτων πανεπιστημίου, παρότι μειώθηκαν οι ανισότητες στην πρόσβαση σε τίτλους σπουδών στη βάση της κοινωνικής προέλευσης.

Είναι αξιοσημείωτο ότι ο αναγνώστης, διατρέχοντας το ανά χείρας βιβλίο, έχει τη δυνατότητα να διασαφηνίσει διάφορες έννοιες στη διαδικασία της «τυπολόγησης» της δημοκρατικοποίησης, καθώς και την κριτική τους προσέγγιση (ποσοτική, ποιοτική, εξισωτική, διακριτική, ομοιόμορφη κτλ). Από την παράθεση των διαφορετικών προσεγγίσεων και φυσικά του διαλόγου μεταξύ των επιστημόνων, που αναπτύσσεται με σαφήνεια και ιδιαίτερη προσοχή από τον συγγραφέα, καθίσταται κατανοητή η διάκριση μεταξύ μαζικοποίησης και εκδημοκρατικοποίησης, με την πρώτη να εστιάζει στην ποσοτική αύξηση του εκπαιδευτικού δικτύου, καθώς και του μαθητικού και φοιτητικού πληθυσμού και τη δεύτερη στην ταυτόχρονη μείωση της επίδρασης της κοινωνικής διαφοροποίησης στις εκπαιδευτικές διαδρομές (που συνδέονται και με τις βιοτικές τροχιές- βλ. Παπαδάκης κ. ά. 2021), ήτοι των ουσιαστών κοινωνικών ανισοτήτων. Η διάκριση αυτή αποτυπώνεται όχι μόνο μέσα από την παράθεση των διαφορετικών θεωρητικών προσεγγίσεων, αλλά και με βάση την ανάλυση ποσοτικών δεδομένων, τα οποία αντανάκλουν το πρόβλημα των ανισοτήτων που προκύπτουν από την κοινωνικό-οικονομικό κεφάλαιο, παρά την αύξηση της πρόσβασης στην εκπαίδευση. Ειδικότερα για την περίπτωση της Γαλλίας, μεταξύ των πολλών εντυπωσιακών στοιχείων που έρχονται στο φως από την συγκεκριμένη ανάλυση, φαίνεται ότι οι ανισότητες με κοινωνικό υπόβαθρο διατηρούνται και σε κάποιο βαθμό επεκτείνονται μετά τη δεκαετία του 1970. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι πιθανότητες για ένα παιδί λαϊκού στρώματος να φοιτήσει σε μια μεγάλη σχολή στη Γαλλία μειώθηκαν κατά τις

τελευταίες δεκαετίες, γεγονός που μάλλον αποτυπώνει μια αναστροφή (σε επίπεδο αποτελεσμάτων) της εκδημοκρατικοποίησης. Συνακόλουθα, ακόμα και η αποτυχία ολοκλήρωσης των σπουδών (φοιτητική διαρροή) ή η παράτασή τους σχετίζονται με την κοινωνική προέλευση, σύμφωνα με τα στοιχεία που παρατίθενται (στο βιβλίο) από τη γαλλική περίπτωση. Ταυτόχρονα, φαίνεται να παραμένει ισχυρή η έμφυλη διάσταση καθώς υφίσταται διάκριση ως προς το φύλο, αναδεικνύοντας ότι, παρά το γεγονός ότι οι γυναίκες υπερτερούν στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση, συνήθως βρίσκονται σε τομείς χαμηλού συμβολικού κύρους ή μικρότερου επιπέδου σύνδεσης με την αγορά εργασίας. Παρόμοιες διακρίσεις υφίστανται και ως προς την φυλετική προέλευση ενώ η τάση διάκρισης της προσβασιμότητας από την εκδημοκρατικοποίηση δεν είναι μόνο γαλλικό φαινόμενο, αλλά παρατηρείται και σε άλλες περιπτώσεις όπως ο Καναδάς. Επιπροσθέτως, τα εμπειρικά στοιχεία αναδεικνύουν ότι η κοινωνική προέλευση – μεταξύ άλλων – επηρεάζει και τα κίνητρα για σπουδές, διαμορφώνοντας κατ' αυτό τον τρόπο συγκεκριμένες τάσεις και συμπεριφορές και συνακόλουθα διατηρώντας σε σημαντικό βαθμό τις ανισότητες. Αυτά τα ερευνητικά ευρήματα του συγγραφέα επιβεβαιώνονται για την ελληνική περίπτωση και από πρόσφατη έρευνα του ΚΑΝΕΠ/ΓΣΕΕ και του Καθηγητή Αργύρη Κυρίδη (Κυρίδης 2021).

Συνεπώς, με βάση όλες αυτές τις προσεγγίσεις και τα υφιστάμενα δεδομένα, ευλόγως η εκδημοκρατικοποίηση διακρίνεται από το συγγραφέα σε τρία επίπεδα, ήτοι στην πρόσβαση, τις πιθανότητες επιτυχίας των σπουδών ανεξαρτήτως κοινωνικής προέλευσης και την πρόσβαση στην αγορά εργασίας. Αυτό που καθίσταται κατανοητό είναι ότι απαιτείται ένας συνδυασμός μελέτης τόσο των ποσοτικών όσο και των ποιοτικών κριτηρίων, καθώς μόνο έτσι καθίσταται εφικτή μια εμπράγματα εμβάθυνση στις επίμονες ανισότητες, οι οποίες μπορεί να αναπροσαρμόζονται ή να μεταφέρονται αλλά πάνω απ' όλα διατηρούνται και αναπαράγονται. Ταυτόχρονα, ο συγγραφέας εστιάζει στη μελέτη των χαρακτηριστικών της σύνδεσης της εκπαίδευσης με την αγορά εργασίας και του ρόλου κάποιων εξ αυτών (όπως η κοινωνική προέλευση), που φαίνεται ότι μάλλον είναι ιδιαίτερα επιδραστικός. Επίσης, δεν παραγνωρίζεται το γεγονός ότι η μελέτη του δικτύου των ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης είναι εξίσου σημαντική, καθώς αναδεικνύονται τα επιμέρους συστημικά χαρακτηριστικά αλλά και οι γενικές τάσεις, όπως εκείνη των συνενώσεων και της αύξησης των ιδιωτικών ιδρυμάτων.

Ο Καθηγητής Σταμέλος ενσκήπτει στην ελληνική περίπτωση ξεπερνώντας κάποιες αμιγώς κανονιστικές αναλύσεις, που έχουν προηγηθεί, και αξιοποιώντας τα

διαθέσιμα στοιχεία. Με αυτόν τον τρόπο, αναδεικνύει την φύση και τα προβλήματα της εκδημοκρατικοποίησης. Μεταξύ άλλων ανακινεί το ζήτημα του μείζονος δημογραφικού προβλήματος των τελευταίων δεκαετιών, παρά την ραγδαία αύξηση των εκπαιδευτικών ροών, αλλά και της εξωσχολικής εκπαίδευσης για την επίτευξη των στόχων των μαθητών αναφορικά με τη φοίτηση σε ΑΕΙ. Ο εξωσχολικός τομέας, η επονομαζόμενη «παραπαιδεία», συντηρεί έναν «γκρίζο» τομέα απασχόλησης ενώ ταυτόχρονα φαίνεται ότι η επίδοση στις πανελλήνιες εξετάσεις συνδέεται με το κόστος της εξωσχολικής προετοιμασίας, με ότι αρνητικό συνεπάγεται για τους μαθητές λιγότερο προνομιούχων κοινωνικο-οικονομικών στρωμάτων. Η δε αύξηση των εκπαιδευτικών ροών δεν συνεπάγεται απαραίτητα ποιοτική αναβάθμιση των γνώσεων, γεγονός που πρέπει να προβληματίζει διότι αφενός διακυβεύεται η αξιοπιστία του συστήματος και αφετέρου οι κατέχοντες απολυτήριο λυκείου βρίσκονται μακριά από την αγορά εργασίας και χωρίς ιδιαίτερο προσανατολισμό, ευάλωτοι στον κίνδυνο περιδίνησης στο πρεκαριάτο. Προς επίρρωση των διαπιστώσεων του συγγραφέα, αξίζει να σημειωθεί ότι το 2019 το ποσοστό απασχόλησης των πρόσφατων αποφοίτων για τους medium skilled (ISCED 3-4) ήταν στην Ελλάδα 51% έναντι 75,9% του ευρωπαϊκού Μ.Ο., ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τους απόφοιτους Ανώτατης Εκπαίδευσης ήταν 64,2% έναντι 85% του ευρωπαϊκού Μ.Ο. (βλ. European Commission 2020: 140), γεγονός που θέτει μια κρίσιμη πρόκληση όχι μόνο για την εκπαιδευτική πολιτική, αλλά για το πλέγμα των δημόσιων πολιτικών συνολικά (βλ. Papadakis et al 2022).

Ένα ακόμα «παράδοξο» της ελληνικής περίπτωσης, κατά το συγγραφέα, είναι το γεγονός ότι παρότι ο μαθητικός πληθυσμός είναι τοπικά συγκεντρωμένος έχει πραγματοποιηθεί μια διαδικασία αποκέντρωσης της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης χωρίς όμως αυτή να συνοδεύεται από ανάλογες υποδομές φοιτητικής μέριμνας, με αρνητικές φυσικά προεκτάσεις για τους φοιτητές κατώτερων κοινωνικο-οικονομικών στρωμάτων. Τούτων δοθέντων, ο συγγραφέας αναλυτικά τεκμηριώνει ότι στην Ελλάδα παρότι έχει πραγματοποιηθεί ποσοτική εκδημοκρατικοποίηση, καθώς υφίστανται υψηλά επίπεδα επιτυχίας εισαγωγής και φοίτησης, το ποιοτικό της σκέλος ασθμαίνει, με τις κοινωνικο-οικονομικές ανισότητες να εμμένουν και φυσικά να αυξάνονται κατά τη διάρκεια της κρίσης.

Οφείλει να σημειωθεί ότι το ανά χείρας Βιβλίο προσφέρει, τόσο στην ερευνητική κοινότητα όσο και ευρύτερα στο ελληνικό αναγνωστικό κοινό, μια σαφή εικόνα για τις διαστάσεις της εκδημοκρατικοποίησης της εκπαίδευσης σε διεθνές

επίπεδο και για τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η ελληνική περίπτωση. Καθίσταται σαφές ότι η ποσοτική εκδημοκρατικοποίηση στον δυτικό κόσμο επετεύχθη κατά τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες μέσω της μαζικοποίησης της πρόσβασης, εντούτοις η ποιοτική εκδημοκρατικοποίηση είναι ακόμα ζητούμενο, καθώς οι κοινωνικές ανισότητες διατηρούνται, αναπαράγουν και παράγουν εκπαιδευτικά αποτελέσματα, γεγονός που (με δεδομένη την τάση των ανισοτήτων να επισωρεύονται και να εκβάλλουν σε κοινωνική ευπάθεια- βλ. Wilkinson & Pickett 2009) απειλεί την ίδια την κοινωνική συνοχή (βλ. Green & Janmaat, 2012).

Εδώ αξίζει να σημειωθεί ότι στην Ευρώπη σήμερα, το μη προνομιούχο κοινωνικό- οικονομικό background δείχνει να επηρεάζει καθοριστικά τις ευκαιρίες ζωής (life chances), καθώς επί παραδείγματι και με βάση τις επιμέρους συσχετίσεις, ο δείκτης των 15χρονων low achievers στις βασικές ικανότητες της ανάγνωσης, των μαθηματικών και των θετικών επιστημών συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με το κοινωνικο-οικονομικό κεφάλαιο των ατόμων και το μεταναστευτικό υπόβαθρο (βλ. αναλυτικά European Commission 2017: 32-40; European Commission 2016: 43). 33,8% των μαθητών που προέρχονται από το λιγότερο προνομιούχο 25% (με όρους κοινωνικο-οικονομικού background) είναι ουσιαστικά λειτουργικά αναλφάβητοι, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό στους μαθητές που προέρχονται από οικογένειες που ανήκουν στο ανώτερο 25% είναι μόλις 7,6% (βλ. European Commission 2017: 10). Τα συγκεκριμένα ευρήματα της Commission, αν συνδυαστούν με το γεγονός ότι το 20% των πλουσιότερων νοικοκυριών έχει το πενταπλάσιο εισόδημα από αυτό των 20% φτωχότερων νοικοκυριών (European Commission 2017b: 11), καταδεικνύουν την έκταση του προβλήματος της αναπαραγωγής των ανισοτήτων σήμερα (βλ. αναλυτικά και Παπαδάκης 2018: 5- 24), παρά τα σημαντικά εγχειρήματα διεύρυνσης της εκπαίδευσης και δη της Ανώτατης.

Όπως καταδεικνύει το ανά χείρας Βιβλίο, η Ελλάδα ακολούθησε γρήγορα την τάση της «ποσοτικής εκδημοκρατικοποίησης», αλλά φαίνεται να διακρίνεται ακόμα και σήμερα από εσωτερικές αντινομίες που έχουν τις ρίζες τους τόσο στην οικονομική κρίση και την έλλειψη δομικού ορθολογικού σχεδιασμού (σε επίπεδο συγκρότησης ενός ολοκληρωμένου παραγωγικού-αναπτυξιακού μοντέλου με αναδιανεμητικούς όρους) όσο και σε μια σειρά από δομικές παθογένειες του ίδιου του εκπαιδευτικού συστήματος. Συνεπώς, όπως εύστοχα επισημαίνεται, με βάση την ανάλυση των δεδομένων στην οποία προβαίνει ο συγγραφέας, το ελληνικό σύστημα τείνει να καταστεί μη βιώσιμο και συνακόλουθα συρρικνούμενο, εκβάλλοντας έτσι σε μια

ιδιάζουσα (προ-μαζικοποίησης) συνθήκη, μια συνθήκη ακόμα μεγαλύτερων ανισοτήτων και συνακόλουθων κοινωνικών κινδύνων.

Καταληκτικά: το εξαιρετικό Βιβλίο του Καθηγητή Σταμέλου ανοίγει νέους ερευνητικούς ορίζοντες στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής και ανακινεί (ερευνητικά-εδραιωμένα) βαθιά πολιτικά ζητήματα, όπως και προκλήσεις τόσο σε επίπεδο αξιοθεσίας όσο και δημόσιας πολιτικής. Και το κάνει με τρόπο, που συνιστά τομή στην ελληνική βιβλιογραφία, καθώς επιχειρεί να καλύψει ένα σημαντικό κενό ως προς το (μεταξύ άλλων και) πολιτικό διακύβευμα της εκδημοκρατικοποίησης γενικότερα της εκπαίδευσης και ειδικότερα της Ανώτατης Εκπαίδευσης, ζήτημα το οποίο ο συγγραφέας προσδιορίζει ως παραδειγματικό σήμα ενός εξελικτικού, ενίοτε εκτατικού και μάλλον ανολοκλήρωτου (ακριβέστερα μετέωρου) μετασχηματισμού.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Bourdieu P., Passeron J.-C. (1996- μφτ Ν. Παναγιωτόπουλος), *Οι κληρονόμοι. Οι φοιτητές και η κουλτούρα*. Αθήνα: Καρδαμίτσα.
- European Commission (2016), *Education and Training Monitor 2016*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Available online at: https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/monitor2016_en.pdf.
- European Commission (2017). *Education and Training Monitor 2017*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Available online at: https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/monitor2017_en.pdf.
- European Commission (2017b), *Reflection Paper on the Social Dimension of Europe*. European Commission COM(2017) 206 of 26 April 2017
- European Commission (2020). *Education and Training Monitor 2020. Country Analysis*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Green, A. Janmaat, J. (2012), *Regimes of Social Cohesion. Societies and the Crisis of Globalization*. London: Palgrave-Macmillan.
- Κυρίδης, Α. (2021), Τα σχολικά όνειρα, οι σπουδές και η μελλοντική εργασία φοιτητών/τριων ελληνικών ΑΕΙ. Αθήνα: ΚΑΝΕΠ/ ΓΣΕΕ. Διαθέσιμο στο: <https://www.kanep-gsee.gr/wp-content/uploads/2021/11/%CE%A0%CE%91%CE%A1%CE%9F%CE%A5%CE%A3%CE%99%CE%91%CE%A3%CE%97->

[%CE%95%CE%A1%CE%95%CE%A5%CE%9D%CE%91%CE%A3-%CE%9A%CE%91%CE%9D%CE%95%CE%A0-%CE%93%CE%A3%CE%95%CE%95.pdf](#)

- Παπαδάκης, Ν. (2004), *Η Παλίμψηστη Εξουσία. Κράτος, Πανεπιστήμιο και Εκπαιδευτική Πολιτική στην Ελλάδα*. Αθήνα: Gutenberg.
- Παπαδάκης, Ν. (2004β), Η Επιούσια Αμφισβήτηση: Πανεπιστημιακή Μεταρρύθμιση, Κρατική Πολιτική και Κοινωνική Αλλαγή στην Γ' Ελληνική Δημοκρατία. Η κρίσιμη δεκαετία (1974-1984), στο Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, *Κοινωνική Αλλαγή στη Σύγχρονη Ελλάδα (1980-2001)*. Αθήνα: Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, 2004, σσ. 583-623.
- Παπαδάκης, Ν. (2018). Το Κοινωνικό Κόστος της Κρίσης, Ανισότητες, Ανεργία-Επισφάλεια και Ευρωσκεπτικισμός στην Ευρώπη σήμερα. Σημειώσεις για την κατάσταση των πραγμάτων και τις προκλήσεις για τη δημόσια πολιτική σε Ευρώπη και Ελλάδα. *Τετράδια Πολιτικής Επιστήμης*, 9. Αθήνα: Ι. Σιδέρης, σσ. 5-24.
- Παπαδάκης Ν., Δρακάκη Μ., Σαριδάκη Σ. (2021), «Ο βαθμός Απελπισίας». *Αγορά Εργασίας, Επισφαλής Εργασία και Κοινωνική Ευπάθεια στη Νέα Γενιά στην Ελλάδα: Η κατάσταση των πραγμάτων (σε Ευρώπη και Ελλάδα), παράμετροι, τάσεις, μετασχηματισμοί, επιπτώσεις και προκλήσεις για τις πολιτικές απασχόλησης*. Αθήνα: Ι. Σιδέρης (υπό έκδοση).
- Παπαδάκης, Ν. & Ζιρπιάδου, Ε. (2004), Στα όρια της διαβούλευσης. 'Ανοικτή' νομοπαρασκευαστική διαδικασία, οργάνωση συμφερόντων και εκπαιδευτική πολιτική στην Ανώτατη Εκπαίδευση: Η περίπτωση της Ομάδας Εργασίας του 1980 (ομάδα Σταθόπουλου), στο *Επιστήμη και Κοινωνία*, τεύχ. 13, Φθινόπωρο-Χειμώνας 2004, σσ. 19-48.
- Πυργιωτάκης, Ι. (2020), *Εκπαιδευτικά Μελετήματα: Μεταξύ Εκπαίδευσης και Κοινωνίας*. Αθήνα: Πεδίο
- Πυργιωτάκης Ι. και Παπαδάκης Ν. (2003), Η πρόιμη μεταρρύθμιση. Το νομοσχέδιο για τη μεταρρύθμιση της Ανώτατης Εκπαίδευσης, των Τσάτσου-Ευρυγένη (1974-75), στο *Επιστήμη και Κοινωνία*, τευχ. 11, Φθινόπωρο 2003, σσ. 187-228.
- Πυργιωτάκης Ι. & Παπαδάκης Ν. (2015-2016), «Πανεπιστημιακή Εκπαίδευση και Πολιτική για την Ανώτατη Εκπαίδευση στην Ελλάδα: ιστορική εξέλιξη και σημειώσεις για τη σύγχρονη κατάσταση των πραγμάτων», στο *Θέματα Ιστορίας της Εκπαίδευσης*, τευχ. 13-14, 2015- 2016, σσ. 35-78.

- Papadakis, N., Drakaki, M., Saridaki, S., Dafermos, V. (2021). “The degree of despair”. The disjointed labour market, the impact of the pandemic, the expansion of precarious work among youth and its effects on young people's life trajectories, life chances and political mentalities-public trust. The case of Greece. *The European Quarterly of Political Attitudes and Mentalities (EQPAM)*, 10(2), pp. 26-53. Available at: <https://www.eqpam.unibuc.ro/papadakis-et-al>.
- Papadakis, N., Drakaki M., Kyridis A., Papargyris, A. (2022), Youth in Greece, today: Remarks on the EU state of play in youth unemployment and NEETs - Key determinants of Greek young peoples' life course, in D. Anagnostopoulou / D. Skiadas (eds), *Higher Education and Research in the European Union, Mobility Schemes, Social Rights and Youth Policies*. Cham, Switzerland: Springer (under publication)
- Σπυριδάκης, Μ. (2018). *Homo Precarius. Εμπειρίες Ευαλωτότητας στην Κρίση*. Αθήνα: Πεδίο.
- Standing, G. (2014). *The precariat: the new dangerous class*. London/UK, New York/N.Y.: Bloomsbury.
- Τζαγκαράκης, Σ. Ι., & Παπαδάκης, Ν. (2021). Το κοινωνικό κράτος, η έννοια της ευημερίας και η ευρωπαϊκή κοινωνική πολιτική. Διάλεξη στο *Μάθημα «Νέες Τεχνολογίες και Δικαιώματα» του ΠΜΣ «Πολιτικό Σύστημα και Δημόσιες Πολιτικές» του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου Κρήτης*. 15 Απριλίου 2021.
- Tucker E. (2013), The Subject of History: Historical Subjectivity and Historical Science, in *Journal of the Philosophy of History*, no 7, pp. 205–229
- Χατζής Α. (2014), Το θεσμικό έλλειμμα. Ανοικτό Ακαδημαϊκό Μάθημα στο *Τμήμα Οικονομικής Επιστήμης του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών*. Αθήνα: ΟΠΑ, 19 Δεκεμβρίου 2014. Διαθέσιμο στο: <https://eclass.aueb.gr/modules/document/file.php/OIK299/%CE%94%CE%B9%CE%B1%CF%86%CE%AC%CE%BD%CE%B5%CE%B9%CE%B5%CF%82%20%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CE%BB%CE%AD%CE%BE%CE%B5%CF%89%CE%BD/Xatzis%2019.12.2105.pdf>
- Ψυχοπαίδης Κ. (1995), Πολιτική δημοσιότητα και η ιδέα ενός Πανεπιστημίου, στο *Σύγχρονα Θέματα*, τευχ. 56, Ιούλιος – Σεπτέμβριος 1995, σσ. 49- 54.
- Wilkinson, R. & Pickett, K. (2009), *The spirit level*. London: Penguin.